

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ БАТЬКІВ ДІТЕЙ РАННЬОГО ВІКУ

Деснова Ірина Сергіївна,
РВНЗ „Кримський гуманітарний університет”,
м. Ялта (філія м. Армянськ), Україна

У загальному розвитку людини період раннього дитинства відіграє особливу роль. Саме в ранньому віці закладається підґрунтя її психічного, фізичного й соціального здоров'я. Унікальність цього періоду зумовлюється стрімкістю фізичного і психічного розвитку дитини, що потребує пильної уваги педагогів, лікарів і батьків. Повноцінний розвиток дитини можливий за сприятливих умов, що створюються батьками – першими й головними вихователями в житті малюка. Тому сім'я виступає важливим соціальним інститутом, що забезпечує розвиток кожного малюка. Саме сім'я закладає первинну систему соціальних настанов дитини, сприяє засвоєнню правил життя в суспільстві, усвідомленню культурних цінностей, розумінню інших людей.

Учені розглядають сім'ю як природне середовище первинної соціалізації дитини (О. Данілов [5], Н. Семенова [10] та інші), джерело матеріальної й емоційної підтримки малюка (Т. Барінова [2], О. Спірьова [11] інші), засіб збереження і передавання культурних цінностей від покоління до покоління (А. Корецька [6], Т. Руденко [9] та інші), як середовище, що формує якості особистості та визначає характер суспільних взаємовідносин (Л. Виготський [3], Р. Овчарова [8] та ін.). Сім'я створює для дитини почуття безпеки та комфорту, допомагає задовольнити відчуття її приналежності до певної групи, створює середовище взаємоповаги та любові, впливає на свідомість і поведінку малюка згідно з його індивідуальними особливостями, формує світогляд і переконання дитини, морально-етичні ідеали та норми поведінки, надає дитині можливість спілкуватися з людьми різних вікових груп. Задоволення цих потреб життєво важливо для кожного малюка, особливо в ранньому віці, коли закладаються основи його становлення як особистості. Від єдності послідовності виховних дій кожного з батьків залежить характер і спрямованість розвитку дитини. Сім'я для малюків є не тільки інститутом соціалізації, але й першим культурним середовищем, у якому починається залучення дитини раннього віку до культурної спадщини суспільства. У сімейних умовах ця спадщина відтворюється батьками, а ефективність її передавання залежить від рівня сформованості їхньої педагогічної культури.

Дослідження сутності дефініції «культура» в контексті різних підходів дозволяє розглядати її як багатогранне явище, що сприяє засвоєнню людиною певних культурних еталонів і норм, рушійною силою в процесі її соціалізації й особистісного зростання, підставою для регуляції поведінки. Педагогічна культура є частиною загальної культури людини, що пов'язана з досвідом ефективного передавання культурної спадщини старшими поколіннями підростаючим шляхом навчання й виховання.

Засвоєння дитиною культурної спадщини як певної системи знань, норм і цінностей, що дозволяють їй функціонувати як повноправному члену суспільства, відбувається через стихійні, спонтанні або цілеспрямовані процеси. Останні здійснюються переважно закладами освіти (дошкільні навчальні заклади, загальноосвітні школи, вищі навчальні заклади тощо) і спеціально підготовленими людьми (педагогами). Спонтанно культурний досвід попередніх поколінь засвоюється в сімейних умовах, що створюються батьками. Тобто батьки є активними суб'єктами навчально-виховного процесу, які стихійно здійснюють передавання підростаючому поколінню культурного досвіду.

Феномен «педагогічна культура батьків» характеризує певний рівень педагогічної підготовленості батьків. За своєю сутністю він відображає ступінь зрілості батьків як вихователів і виявляється в процесі сімейного виховання дітей (І. Гребенніков [4]). Педагогічна культура батьків виявляється як складне особистісне утворення, що засвідчує про підготовленість подружжя до виховання дітей (Т. Алексеєнко [1]), ціннісно-гуманне ставлення до дитини (О. Несторова [7]), як інтегративне особистісне утворення, що проявляється в ціннісній спрямованості на повноцінне виховання й розвиток дитини,

здатності до рефлексії, самоконтролю та регуляції власної поведінки (С. Щербакові [12]) та ін.

Педагогічну культуру батьків розуміємо як комплексне динамічне явище, що виступає складовою загальної культури суб'єктів (мами й тата), які здійснюють передавання дитині культурної спадщини в умовах сім'ї. *Педагогічна культура батьків дітей раннього віку* – це комплексне динамічне явище, сутність якого виявляється в передаванні дитині раннього віку культурної спадщини шляхом навчання й виховання згідно з її темпом розвитку, віковими та індивідуальними особливостями.

На підставі аналізу феномена «педагогічна культура батьків дітей раннього віку» було виокремлено її комунікативний, пізнавальний і рефлексивний компоненти, зміст яких забезпечив урахування особливостей передавання культурної спадщини дитині раннього віку від батьків шляхом її навчання й виховання. Однак батьки, як перші вихователі малюків раннього віку, потребують надання їм кваліфікованої педагогічної допомоги з боку фахівців.

Дошкільний навчальний заклад є першою позасімейною державною установою, в умовах якої розпочинає здійснюватися виховання малечі суспільством. Усебічний розвиток дитини обумовлюється не тільки педагогічною діяльністю вихователів груп раннього віку, але й погодженістю цих дій з активною діяльністю в сім'ї кожного з батьків.

Зміст, форми і методи взаємодії вихователя з батьками дітей раннього віку в умовах ДНЗ обумовлені певними особливостями. Стрімкий темп і нерівномірність розвитку дітей цього віку призводить до необхідності постійно вносити корективи в завдання, зміст і методи виховання малюків. Як наслідок виникає необхідність у планомірному та систематичному спілкуванні вихователя групи раннього віку з батьками. Різноманітні запити батьків обумовлені індивідуальними особливостями і труднощами у вихованні малюка, розумінні проявів його поведінки, зацікавленістю мами й тата в ефективному їх подоланні.

Вивчення стану роботи дошкільних навчальних закладів з формування педагогічної культури батьків дітей раннього віку, аналіз програм розвитку, навчання й виховання дітей раннього віку виявили, що методична робота в ДНЗ щодо вирішення питань розвитку, навчання й виховання дітей недостатньо враховує взаємодію з батьками. Окремі заходи використовуються вихователями з метою інформування про певні події з життя ДНЗ, вирішення питань матеріального й організаційного характеру, залучення батьків до оформлення приміщення групи, виготовлення дидактичних посібників тощо. Проте тематичний зміст означених заходів не завжди має педагогічне спрямування.

Вивчення ефективності взаємодії дошкільного навчального закладу з сім'єю сприяло окресленню умов щодо формування педагогічної культури батьків дітей раннього віку, як-от: підготовка вихователів груп раннього віку до формування педагогічної культури батьків; навчання батьків особливостям педагогічно ефективного виховання й розвитку дітей раннього віку; створення системи взаємодії батьків і вихователів щодо виховання й розвитку дітей раннього віку в умовах сім'ї та ДНЗ.

Для перевірки ефективності окреслених педагогічних умов щодо формування в батьків дітей раннього віку педагогічної культури нами було визначено критерії за кожним з її компонентів (комунікативним, пізнавальним і рефлексивним) та відповідні показники. Контактність батьків із дитиною визначалася за показниками: ініціативність батьків у встановленні контакту з дитиною; наявність дистанції у встановленні контакту із дитиною; вияв емпатії в спілкуванні з дитиною. Ставлення батьків до дитини характеризували показники: якість емоційної реакції батьків на спілкування з дитиною; вияв поваги до дитини; сприйняття дитини як партнера у спілкуванні. Показниками ставлення до отримання педагогічної інформації було визначено: зацікавленість батьків у вивченні педагогічної інформації; наявність потреби щодо вивчення педагогічних знань; умотивованість до вивчення педагогічної інформації. Обізнаність батьків щодо розвитку, навчання й виховання малюка оцінювалася за показниками: користування педагогічною літературою; використання порад фахівців; намагання батьків дивитись спеціалізовані телевізійні передачі. Оволодіння засобами впливу на поведінку малюка було визначено за

показниками: спосіб заохочення батьками у вихованні дитини; застосування покарання у вихованні дитини; вимогливість у вихованні дитини. Коригування власної поведінки згідно з динамікою розвитку малюка визначалось за показниками: наявність відповідальності за власні виховні дії; урахування вікових особливостей малюків; розвиненість самоконтролю у вихованні малюка.

Для виявлення рівнів сформованості в батьків педагогічної культури до кожного з показників було розроблено запитання або ситуацію педагогічного змісту. Ступінь прояву показників оцінювалася за 4-х бальною шкалою. За отриманими результатами опитування батьків дітей раннього віку було визначено такі рівні сформованості їхньої педагогічної культури.

Високий рівень (55-72 бали) сформованості педагогічної культури був властивий батькам, які виявляли ініціативність у встановленні контактів з дитиною, намагалися висловити любов до дитини через обійми та поцілунки, з повагою ставилися до дитини, сприймаючи її як партнера, ураховуючи її потреби. Спілкування з малюком оцінювали позитивно і відповідно до ситуації об'єктивно реагували на його емоційний стан. Мами й тата відрізнялись прагненням до вдосконалення власного педагогічного досвіду (виявляли зацікавленість до вивчення педагогічної літератури, намагалися застосовувати отримані знання в практичній діяльності, прагнули користуватись педагогічною літературою і запропонованими порадами фахівців, були ініціативними до перегляду телевізійних передач педагогічного спрямування). Батьки коригували поведінку малюка, висловлюючи прохання згідно з його віковими особливостями. Наявність високого рівня самоконтролю, відповідального ставлення до власних виховних дій призводило до того, що покарання як метод виховання застосовувалося батьками за виключних обставин. Мами й тата спонукали малюка до здійснення хороших вчинків використовуючи обійми і поцілунки.

Достатній рівень (37-54 бали) сформованості педагогічної культури було виявлено в батьків, ініціативність яких у встановленні контакту з дитиною обумовлювалася ситуацією. Вони щиро виказували дитині співчуття через обійми і прояв емоцій, прагнули в спілкуванні дивитися малюку в очі, прислухалися до його потреб, проте в їх задоволенні керувалися власними переконаннями. Вибірково цікавилися інформацією щодо розвитку, навчання й виховання малюка, прагнення у вивченні педагогічних знань виявляли ситуативно, переглядали спеціальні телевізійні передачі за наявності вільного часу. Батьки користувалися педагогічною літературою за необхідності, несистематично застосовували поради фахівців. Виховуючи малюка, мами й тата не тільки схвалювали його поведінку, але і застосовували покарання у вигляді позбавлення розваг, виявляли вимогливість до дитини, використовуючи вказівки. Батьки мали достатній рівень сформованості самоконтролю, за ситуації враховували вікові особливості малюків і намагалися перекласти відповідальність за власні виховні дії на інших членів родини.

Середній рівень (19-36 балів) сформованості педагогічної культури був властивий батькам, ініціативність яких у спілкуванні з дитиною обумовлювалася раціональними міркуваннями, встановлення контакту з малюком переважно відбувалося за допомогою мовленнєвих висловлювань. Активність малюка викликала в батьків негативну реакцію (роздратування, обурення тощо), і лише іноді співпереживання. Мами й тата спілкувалися з дитиною зверхньо, майже не сприймаючи малюка як партнера по спілкуванню. У таких батьків зацікавленість педагогічною інформацією була поверховою. Вони іноді відчували необхідність в отриманні педагогічних знань, що було обумовлено бажанням вирішити певні педагогічні проблеми. Батьки іноді користувалися педагогічною літературою, лише за необхідності зверталися до фахівців дошкільної освіти за порадою. За необхідності переглядали спеціалізовані телевізійні передачі. Як засіб впливу на дитину використовували накази, погрози або подарунки. Відповідальність за виховання дитини покладали на суспільство, лише іноді у виховній діяльності враховували вікові особливості малюка, мали низький рівень самоконтролю.

Нижче за середній рівень (нижче ніж 18 балів) сформованості педагогічної культури мали батьки, які не виявляли ініціативності у встановленні контакту з дитиною і намагалися дистанціюватися від неї. Виявляли байдужість до емоційного стану дитини, не сприймали малюка як партнера по спілкуванню не виявляли поваги до нього. Батьки не були зацікавлені у

вивченні педагогічної інформації, виказуючи тим самим байдужість до її отримання, мали низький рівень умотивованості. Відчували необхідність в отриманні порад фахівців і користуванні педагогічною літературою. Критично ставилися до перегляду спеціалізованих телевізійних передач. Вважали, що на дитину можна вплинути лише через фізичні покарання. Не заохочували дитину і не виявляли вимогливості в її вихованні. Батьки поводитися безвідповідально, власну нестриманість у вихованні малюків обумовлювали бажанням виховувати дитину якнайкраще. Не звертали уваги на вікові особливості дитини.

Згідно з результатами проведеного діагностичного обстеження на високому рівні володіли педагогічною культурою лише 14,5% батьків експериментальної (далі ЕГ) та 16,0% контрольної групи (далі КГ). 30,5% батьків ЕГ та 33,1% КГ мали достатній рівень сформованості педагогічної культури. 44,6% респондентів ЕГ та 38,8% КГ мали середній рівень сформованості педагогічної культури. Низький рівень сформованості педагогічної культури було виявлено в 10,4% батьків ЕГ та 12,1% КГ. Результати констатувального етапу дослідження дали підстави оцінити стан сформованості педагогічної культури батьків дітей раннього віку як такий, що потребує подальшого вдосконалення. Для проведення формувального експерименту було розроблено модель формування педагогічної культури батьків дітей раннього віку в умовах дошкільного навчального закладу, яку подано на рис.1.

Реалізація експериментальної моделі з формування педагогічної культури в батьків дітей раннього віку обіймала три взаємопов'язаних етапи: *особистісно-комунікативний, інформаційно-пізнавальний, рефлексивно-творчий*. Метою першого – (*особистісно-комунікативного етапу*) було встановлення між вихователем і батьками позитивних міжособистісних відносин на засадах активної комунікації. Метою другого – (*інформаційно-пізнавального етапу*) було озброєння батьків психолого-педагогічними знаннями різноманітних аспектів розвитку, навчання й виховання дитини раннього віку. Реалізація *рефлексивно-творчого етапу* мала на меті формування в батьків умінь аналізувати власні виховні дії та об'єктивно їх оцінювати.

Упровадженню експериментальної моделі формування педагогічної культури батьків дітей раннього віку передувало створення в практиці роботи ДНЗ таких педагогічних умов: підготовка вихователів груп раннього віку до формування педагогічної культури батьків; навчання батьків особливостям педагогічно ефективного виховання й розвитку дітей раннього віку; створення системи взаємодії батьків і вихователів щодо виховання й розвитку дітей раннього віку в умовах сім'ї та ДНЗ. З метою здійснення *підготовки вихователів груп раннього віку до формування педагогічної культури батьків* було розроблено програму семінару-практикуму «Разом з сім'єю», що передбачала ознайомлення вихователів з такими темами, як-от: «Сучасна сім'я – яка вона?», «Сутність і структура педагогічної культури батьків маленьких дітей», «Особливості виховання дитини раннього віку в сім'ї», «Система роботи з формування педагогічної культури батьків дітей раннього віку», «Батьки та педагогічний колектив: методологія взаємодії» тощо. Робота семінару проводилася 1 раз на тиждень. До кожної теми було дібрано завдання для самостійного опрацювання вихователями. Реалізацію програми було заздалегідь погоджено з перспективним планом методичної роботи в дошкільних навчальних закладах. Для навчання батьків особливостям педагогічно ефективного впливу на виховання й розвиток дітей раннього віку вихователям рекомендовано було дотримуватись андрагогічних принципів: позитивного ставлення до особистості; індивідуалізації; доступності; опори на досвід; рефлексивності; самостійного навчання.

Створення системи взаємодії батьків і вихователів щодо виховання і розвитку дітей раннього віку в умовах сім'ї і ДНЗ відбувалося за перспективним планом, який було розроблено відповідно до етапів формування педагогічної культури батьків дітей раннього віку. Перспективний план передбачав ознайомлення батьків з особливостями розвитку, навчання й виховання малюків раннього віку шляхом проведення таких заходів: «Чому дитина ламає іграшки?» (тематична консультація), «Спілкування дитини з однолітками» (вечір запитань і відповідей), «Шляхи виховання дитини» (семінар-практикум), «Як треба казати дитині «не можна»? (індивідуальна консультація) тощо.

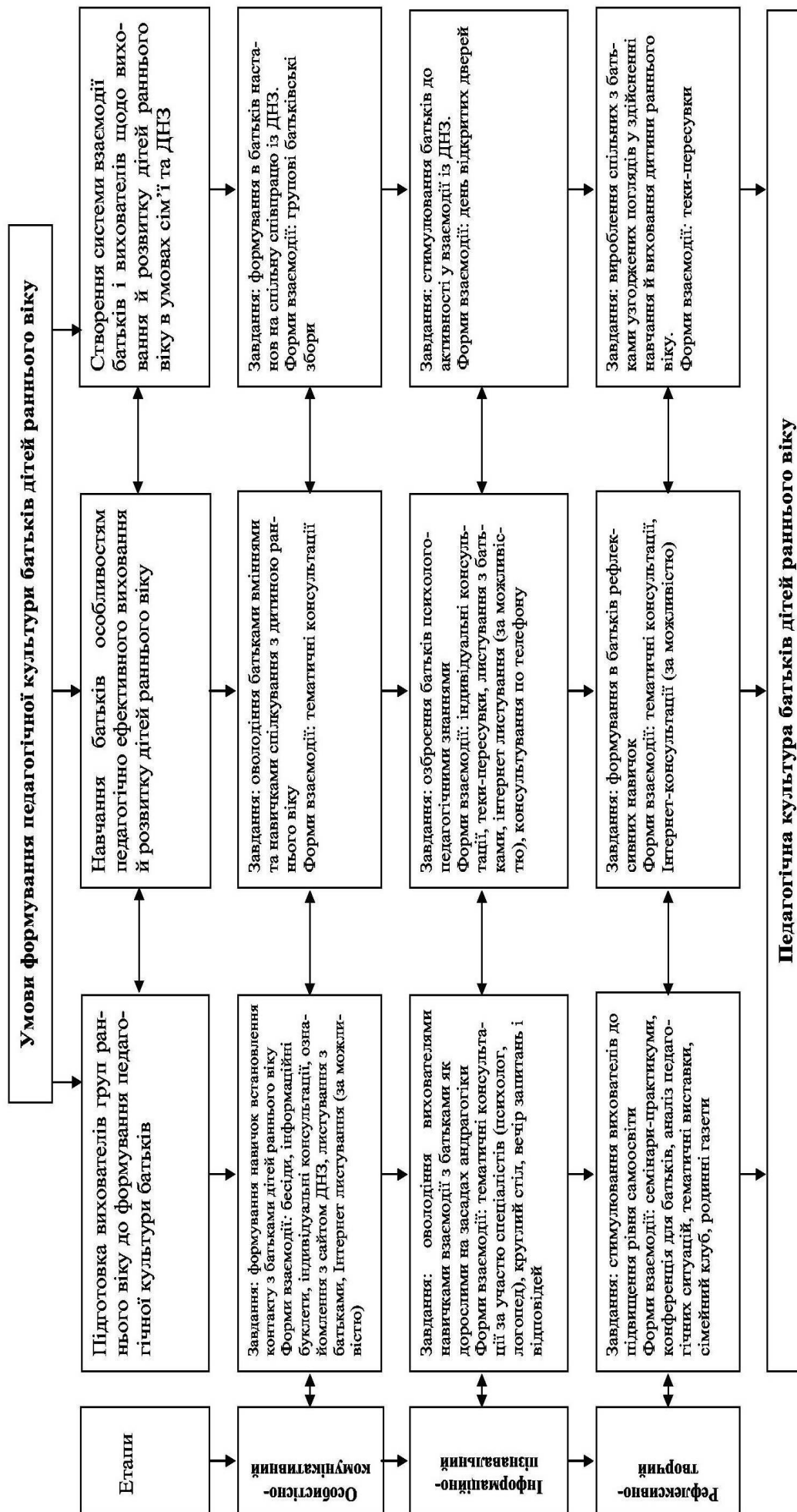

Рис. 1. Експериментальна модель формування педагогічної культури батьків дітей раннього віку в умовах ДНЗ

Ефективність формувального етапу експерименту було перевірено під час

здійснення прикінцевих зрізів. Порівняльні дані щодо рівнів сформованості педагогічної культури батьків дітей раннього віку в умовах ДНЗ в експериментальній групі за констатувальним і прикінцевим зрізами подано в таблиці.

Таблиця

**Рівні сформованості педагогічної культури
батьків дітей груп раннього віку (у %)**

Етапи Рівні	Експериментальна група (констатувальний етап)		Експериментальна група (прикінцевий етап)	
	Абс.	%	Абс.	%
Високий	36	14,5	57	22,7
Достатній	76	30,5	106	42,6
Середній	111	44,6	75	30,2
Нижче за середній	26	10,4	11	4,5
Усього респондентів	249	100%	249	100%

Аналіз результатів, отриманих в експериментальній групі, засвідчує про наявність позитивних змін на кожному з рівнів сформованості педагогічної культури батьків дітей раннього віку. Якщо до формувального експерименту високий рівень сформованості педагогічної культури мали 14,5% батьків, то на прикінцевому етапі цей показник дорівнював 22,7%. На достатньому рівні також відбулися позитивні зміни, про що засвідчує збільшення відсоткового показника з 30,5% (на початку експерименту) до 42,6% (по завершенню експерименту). Вважаємо, що позитивна динаміка на високому й достатньому рівнях була зумовлена змінами в сформованості педагогічної культури батьків із середнім рівнем – з 44,6% до 30,2%. Показник рівня сформованості педагогічної культури батьків «нижче за середній» також зазнав кількісних змін. Так, до початку формувального експерименту із рівнем «нижче за середній» було зафіксовано 10,4%, а після формувального експерименту він зменшився до 4,5%. Отже, ефективність провадження педагогічних умов формування педагогічної культури батьків дітей раннього віку в дошкільному навчальному закладі була доведена.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів порушеної проблеми. Подальшого розгляду вимагає проблема підготовки вихователів ДНЗ до формування педагогічної культури батьків дітей раннього віку; організації методичної роботи з вихователями груп раннього віку щодо здійснення взаємодії з батьками малюків; впливу рівня сформованості педагогічної культури батьків дітей раннього віку на соціальний розвиток малюків.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Алексєєнко Т. Ф.* Формування педагогічної культури сучасної молоді сім'ї: дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.01 / Алексєєнко Тетяна Федорівна. – Київ, 1994. – 148 с.
2. *Барінова Т. М.* Культурные межэтнические традиции как фактор семейного воспитания: на материале семей Магадан. обл. РФ: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» / Т. М. Барінова. – Москва, 1998. – 25 с.
3. *Выготский Л. С.* Проблема культурного развития ребенка / Л. С. Выготский // Вестн. Моск. Ун-та. Сер 14, Психология. – 1991. – № 4. – С. 5–18.
4. *Гребенников И. В.* Повышение педагогической культуры родителей как основа совершенствования семейного воспитания: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. пед. наук : 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» / И. В. Гребенников. – Москва, 1971. – 19 с.
5. *Данилов А. В.* Социальный институт семьи как педагогическая проблема: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» / А. В. Данилов. – Санкт-Петербург, 2005. – 22 с.
6. *Корецька А. І.* Соціально-освітні чинники формування духовності особистості в сучасному українському суспільстві: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд.

філос. наук : спец. 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії» / А. І. Корецька. – Київ, 2003. – 21 с.

7. *Нестерова О. С.* Педагогическая культура родителей как источник гуманизации воспитания младших школьников: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Теория и история педагогики» / О. С. Нестерова. – Карачевск, 2002. – 24 с.
8. *Овчарова Р. В.* Психологическое сопровождение родительства [Текст] / Р. В. Овчарова. – М. : Изд-во Института психотерапии, 2003. – 319 с.
9. *Руденко Т. П.* Молода сім'я в сучасній Україні: соціально-філософський аналіз: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філософ. наук : спец. 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії» / Т. П. Руденко. – Київ, 2004. – 20 с.
10. *Семенова Н. А.* Соціально-педагогічні умови виховання особистості молодшого школяра у сучасній сім'ї: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія та методика виховання» / Н. А. Семенова. – Луганськ, 2005. – 23 с.
11. *Спирева Е. Н.* Влияние личностных особенностей родителя и ребенка на стиль семейного воспитания: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. психол. наук : спец. 19.00.13 «Психология развития, акмеология» / Е. Н. Спирева. – Москва, 2004. – 23 с.
12. *Щербакова С. Н.* Формирование психолого-педагогической культуры родителей: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» / С. Н. Щербакова. – Москва, 1998. – 26 с.